

Instytut Pamięci Narodowej - Katowice

<https://katowice.ipn.gov.pl/pl3/publikacje/ksiazki-katowice/30581,Zaglada-Zydow-zaglebiowskich.html>
24.04.2024, 03:56

Zagłada Żydów zagłębiowskich

**Zagłada Żydów zagłębiowskich, pod
red. Aleksandry Namysło, Będzin 2004,
173 s.**

Sprzedaż książki prowadzi Muzeum Zagłębia w Będzinie, tel. 0-32 2677707

Zagłębie Dąbrowskie, wchodząc w skład rejencji katowickiej, powołanej dekretem Hitlera z 8 października 1939 r., wyróżniało się od pozostałych jej części swoją specyfiką narodowościową. W Sosnowcu, Będzinie, Dąbrowie Górniczej mieszkało najliczniejsze skupisko Żydów w skali całej rejencji. Była to zbiorowość bardzo zwarta, wręcz hermetycznie zamknięta, skonsolidowana i jednorodna kulturowo, co było dziedzictwem kilkusetletniej bytności Żydów na tym terenie. Homogeniczny charakter utraciła ona na skutek konsekwentnego sprowadzania przez władze okupacyjne w granice tych miast Żydów z obszaru przedwojennego województwa śląskiego. Skutkiem tych wewnętrznych przesiedleń było skoncentrowanie większości żydowskich mieszkańców rejencji na jej wschodnich obszarach. W ten sposób Zagłębie Dąbrowskie stało się centrum administracyjnym i decyzyjnym, a przez to najważniejszym ośrodkiem życia społeczności żydowskiej. W Sosnowcu mieściła się siedziba Centrali Żydowskich Rad Starszych na Wschodnim Górnym Śląsku - organu powołanego przez okupanta, pełniącego funkcję pośrednika między władzą a żydowskimi mieszkańcami rejencji. Stąd pochodził i tu podejmował kontrowersyjne decyzje w sprawach swoich podopiecznych Mojżesz Merin, kierownik wspomnianej instytucji; postać, której współcześni wystawili negatywną ocenę za nadmiernie pojednawcze działania wobec okupanta. W tym mieście funkcjonował urząd Specjalnego Pełnomocnika Reichsführera SS i Szefa Niemieckiej Policji do spraw Zatrudnienia Obcych Narodowości na Górnym Śląsku, jedyne go dysponenta żydowskiej siły roboczej na całym Śląsku. Tak duża komasacja ludności żydowskiej na terenie Zagłębia stała się dla władz okupacyjnych problemem o skali niespotykanej na pozostałych obszarach rejencji. Ów problem i konieczność jego sprawnego rozwiązania spowodował powołanie w Sosnowcu odrębnego państwowego zarządu policyjnego.

Od połowy 1942 r., po pierwszych masowych wysiedleniach Żydów do Oświęcimia i likwidacji niniejszych skupisk żydowskich poza Zagłębiem, niemal jedynym terenem egzystowania ludności żydowskiej stały się zamknięte już getta Będzina i Sosnowca. Tu też, kontynuując bogate tradycje sprzed wojny, działały aktywnie organizacje młodzieżowe, tworząc z czasem silny, podziemny ruch oporu tak wobec okupanta, jak i polityki Centrali. Jego działacze: Cwi Brandes, Józef i Bolesław Kożuchowie, Frumka Sułtanik i inni, prowadzili wytrwale walkę, bez szans na jej powodzenie. Jej apogeum przypadło na moment likwidacji gett zagłębiowskich 1 sierpnia 1943 r. Wzniesając powstanie, ginąc w walce, stali się

bohaterami zagłębiowskich Żydów.

Pragnąc zachować pamięć o wielotysięcznej społeczności żydowskiej Zagłębia Dąbrowskiego i jej tragicznych losach w okresie II wojny światowej, Biuro Edukacji Publicznej Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Katowicach, Urząd Miejski w Będzinie i Muzeum Zagłębia w Będzinie zorganizowali wspólnie 9 września 2003 r. obchody 60. rocznicy zagłady Żydów będzińskich. W ramach tych uroczystości odbyła się sesja naukowa oraz wernisaż wystawy „Będzin 1943-2003”, na której zaprezentowano ocalałe pamiątki po Żydach będzińskich, zebrane przez miejscowe muzeum.

Pokłosiem wspomnianej sesji naukowej jest niniejsza publikacja. Zaprezentowane podczas niej referaty dotyczyły nie tylko samego procesu eksterminacji Żydów zagłębiowskich, co sugerowałby tytuł sesji, ale dotyczyły również problemów bardziej ogólnych, symptomatycznych dla sytuacji wszystkich żydowskich mieszkańców rejencji katowickiej. Bez przedstawienia kolejnych etapów antyżydowskiej polityki władz niemieckich czy odtworzenia warunków, w jakich znaleźli się miejscowi Żydzi, nie można bowiem zrekonstruować przebiegu zagłady Żydów Będzina czy Sosnowca. Takie uniwersalne ujęcie problemu uzupełnione wartościowym materiałem źródłowym i ikonograficznym pozwala sądzić, że publikacja ta, stanowiąca de facto pierwszą jak dotąd próbę syntezy okupacyjnych dziejów ludności żydowskiej tego obszaru, zainspiruje w przyszłości historyków do pogłębionych badań nad omawianymi zagadnieniami.

Zaproszenie do udziału w sesji przyjęli badacze zajmujący się tą problematyką jak i historycy, od lat popularyzujący w środowisku lokalnym wiedzę na temat holokaustu. Prof. dr hab. Ryszard Kaczmarek (Uniwersytet Śląski w Katowicach) omówił szczegółowo, w ujęciu chronologicznym i problemowym, politykę władz niemieckich wobec Żydów rejencji katowickiej. W swoim referacie zwrócił uwagę między innymi na odmienną rolę Żydów mieszkających w trzech różnych kulturowo częściach rejencji: na terenach należących przed wybuchem wojny do III Rzeszy, terenach byłego województwa śląskiego oraz na tzw. Oststreifen. Dopełnieniem jego tekstu stał się referat prof. dr. hab. Alfreda Koniecznego (Uniwersytet Wrocławski), podejmujący kwestie roli urzędu Specjalnego Pełnomocnika Reichsführera SS i Szefa Niemieckiej Policji do spraw Zatrudnienia Obcych Narodowości na Górnym Śląsku w eksploatacji żydowskiej siły roboczej na Śląsku. Strukturę i funkcjonowanie w latach 1940-1943 Centrali Żydowskich Rad Starszych na Wschodnim Górnym Śląsku z siedzibą w Sosnowcu, wyłącznego organizatora życia Żydów rejencji katowickiej, przedstawiła dr Aleksandra Namysło (IPN Katowice). Autorka odtworzyła proces kształtowania się Centrali, wyodrębniła etapy jej działania, scharakteryzowała jej rolę w życiu żydowskich mieszkańców rejencji. Dotychczasowy stan badań nad zagadnieniem deportacji Żydów z gett w Będzinie i Sosnowcu do KL Auschwitz i ich zagłady stał się przedmiotem referatu dr. Andrzeja Strzeleckiego (Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu). Prelegent przedstawił postulaty badawcze, których potrzeba wynika z niepełnej jeszcze i niedostatecznej wiedzy na wspomniany temat. Z kolei prokurator Zbigniew Woźniak przedstawił obszerną informację z czynności przeprowadzonych w toku śledztwa Instytutu Pamięi Narodowej - Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach w sprawie zabójstwa nieustalonej dotychczas liczby osób narodowości polskiej i żydowskiej, w dniu 9 września

1939 r. w Będzinie. Szczegółowo omówił relacje świadków ówczesnych wydarzeń, występujących w toczących się w tej sprawie postępowaniach.

Sesję zamknęły dwa referaty o charakterze popularnym. Maciej Szaniawski dokonał multimedialnej prezentacji zdjęć ilustrujących życie codzienne przedwojennej społeczności żydowskiej Zagłębia. Z kolei pracownik Muzeum Zagłębia w Będzinie Jarosław Krajniewski przybliżył dzieje spuścizny materialnej po będzińskich Żydach, przechowywanej w miejscowym muzeum.

Dopełnieniem zbioru materiałów posesyjnych jest przygotowany, specjalnie na potrzeby tego tomu, tekst Grzegorza Bębniaka (IPN Katowice). Jego treść stanowią przetłumaczone przez autora fragmenty sprawozdań sytuacyjnych terenowych placówek policji ochronnej podlegających Prezydium Policji w Sosnowcu z lat 1940-1943. Obrazują one stan wiedzy sosnowieckiej policji na temat położenia i zachowania miejscowych Żydów.

Integralną część publikacji stanowi aneks źródłowy. Znalazły się w nim niepublikowane do tej pory dokumenty dotyczące eksterminacji żydowskich mieszkańców Zagłębia, przechowywane w Instytucie Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach oraz w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Są to głównie materiały wytworzone lub zgromadzone w toku śledztw prowadzonych przez Oddziałową Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach i jej poprzedniczki: Okręgową Komisję Badania Zbrodni Niemieckich w Katowicach (1945-1949), Okręgową Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Katowicach (1949-1991) i Okręgową Komisję Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach (1991-1999). W skład załącznika źródłowego wchodzi również wybrane fragmenty materiałów procesowych funkcjonariuszy III Rzeszy skazanych za współudział w zbrodniach popełnionych na ludności żydowskiej na omawianym terenie.

Analiza dokumentów zebranych w aneksie, ułożonych według chronologii opisanych w nich zdarzeń, daje możliwość odtworzenia etapów, form i metod destrukcji, a w konsekwencji wyniszczenia narodu żydowskiego. W dołączonym zbiorze źródłowym przeważają zeznania świadków ówczesnych zdarzeń, które są żywym świadectwem zbrodni dokonanych na żydowskich mieszkańcach Zagłębia. Podobnie emocjonalny wymiar mają zamieszczone w aneksie fotografie ilustrujące życie codzienne zagłębiowskich Żydów w przededniu ich zagłady.

Spis treści

Ryszard Kaczmarek – Antyżydowska polityka władz niemieckich w rejencji katowickiej
Alfred Konieczny – Rola Organizacji Schmelt w eksploatacji żydowskiej siły roboczej na Śląsku

Aleksandra Namysł - Centrala Żydowskich Rad Starszych na Wschodnim Górnym Śląsku
Zbigniew Woźniak - Informacja z czynności przeprowadzonych w toku śledztwa Instytutu Pamięci Narodowej - Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach w sprawie zabójstwa nieustalonej dotychczas liczby osób narodowości polskiej i żydowskiej, w dniu 9 września 1939 r. w Będzinie

Andrzej Strzelecki - Stan i perspektywy badań nad zagadnieniem deportacji Żydów z gett w Będzinie i Sosnowcu do KL Auschwitz i ich zagłady

Jarosław Krajniewski - „Żywa historia martwych przedmiotów” - spuścizna po Żydach

zagłębiowskich w zbiorach Muzeum Zagłębia w Będzinie

Grzegorz Bęblik - „Problem żydowski” w sprawozdaniach terenowych placówek policji ochronnej Zagłębia Dąbrowskiego z lat 1940-1943

Aneks źródłowy - Aleksandra Namysło, Tomasz Miller

Nr 1.1949 luty 24, Będzin - Protokół przesłuchania Jana M. przed Sądem Grodzkim w Będzinie

Nr 2.1949 luty 25, Sosnowiec - Protokół zniszczeń synagog sosnowieckich sporządzony przez Żydowską Kongregację Religijną w Sosnowcu

Nr 3.1947 grudzień 24, Bergen-Belsen - Protokół przesłuchania Izaka F. w Wydziale Prawnym przy Centralnym Komitecie Żydowskim Angielskiej Strefy Okupacyjnej Niemiec w Bergen-Belsen

Nr 4.1969 listopad 15, Katowice - Protokół przesłuchania Mikołaja S. przed wiceprokuratorem Prokuratury Wojewódzkiej w Katowicach

Nr 5.1948 listopad 23, Częstochowa - Protokół przesłuchania Szaji A. przez członka Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Częstochowie

Nr 6. 1948 listopad 30, Katowice - Protokół przesłuchania Maksymiliana R. przed Okręgową Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Katowicach

Nr 7. 1948 lipiec 30, Katowice - Protokół przesłuchania Jerzego P. przed Okręgową Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Katowicach

Nr 8.1947 kwiecień 14, Sosnowiec - Protokół przesłuchania Pinkusa S. w Komendzie MO miasta Sosnowiec

Nr 9. 1947 kwiecień 24, Sosnowiec - Pismo Lejzora K. do podprokuratora Sądu Okręgowego w Sosnowcu

Nr 10.1969 listopad 15, Katowice - Protokół przesłuchania Lejba H. przed Okręgową Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Katowicach

Nr 11.1949 luty 12, Katowice - Protokół przesłuchania Henryka D. przed Okręgową Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Katowicach

Nr 12.1948 grudzień 6, Sosnowiec - Protokół przesłuchania Brunona Oskara Tschammlera przed Sądem Okręgowym w Sosnowcu

Nr 13.1975 lipiec 28, Będzin - Protokół przesłuchania Jana K. przed Okręgową Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Katowicach

Nr 14.1974 październik 16, Katowice - Protokół przesłuchania Józefa F. przed Okręgową Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Katowicach

Nr 15.1974 październik 16, Katowice - Protokół przesłuchania Stanisława M. przed Okręgową Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Katowicach

Nr 16.1948 kwiecień 1, Sosnowiec - Protokół przesłuchania Sali G. przed oficerem śledczym MUBP w Sosnowcu

Nr 17.1948 listopad 5, Sosnowiec - Sentencja wyroku w sprawie Brunona Oskara Tschammlera wydana przez Sąd Okręgowy w Sosnowcu

Nr 18.1948 wrzesień 23, Sosnowiec - Uzasadnienie wyroku w sprawie przeciwko Friedrichowi Kuczyńskiemu wydane przez Sąd Okręgowy w Sosnowcu

Gdzie kupić publikacje:

[Punkt sprzedaży](#)